

JULIAN BARNES

Buka vremena

„Remek-djelo ...“ *Observer*

OPUS GRADINA

BUKA VREMENA

JULIAN BARNES

BIBLIOTEKA PATKA/ZEC

GLAVNI UREDNIK
Mladen Janković

JULIAN BARNES

BUKA VREMENA

Preveo s engleskoga
Bartol Fuchs

OPUSGRADNA

Zagreb, 2017.

Naslov izvornika
Julian Barnes
THE NOISE OF TIME

Copyright © Julian Barnes 2016
Copyright © za hrvatsko izdanje Bartol Fuchs i
Opus Gradna j.d.o.o. 2016.

Sva prava pridržana. Ni jedan dio ove knjige ne smije se koristiti bez dopuštenja vlasnika autorskih prava, osim u slučaju novinskih osvrta i stručne kritike.

Fotografija na naslovnici: Shutterstock

ISBN 978-953-8124-03-7

CIP zapis je dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 000947240.

Za Pat

Jedan da sluša
Jedan da pamti
I jedan da pije.

Tradicionalna

Dogodilo se to usred rata, na željezničkoj postaji jednoličnoj i prašnjavoj poput beskrajne ravnice koja ju je okruživala. Vlak, čiji je stroj radio u praznom hodu, krenuo je prije dva dana iz Moskve prema Zapadu; čekaju ga još dva ili tri dana puta, ovisno o tovaru ugljena i kretanju vojnih jedinica. Tek je bilo svanulo, ali jedan se čovjek – bolje rečeno tek polovica čovjeka – već proguravao prema vagonima prvog razreda u niskim kolicima s drvenim kotačima. Nije bilo drugog načina da tom sklepotinom upravlja osim da neka-ko nakrivi njezin prednji kraj; a da pritom ne ispadne, služio mu je konop koji je prolazio ispod kolica i bio zavezan za pojas njegovih hlača. Ruke su mu bile umotane u pocrnjele trake odjeće, a koža mu je bila otvrdnula od prosjačenja po ulicama i postajama.

Njegov je otac preživio prošli rat. S blagoslovom seoskog popa krenuo je u rat za domovinu i Cara. Kad se vratio, pop i Car su otišli, a i njegova domovina više nije bila ista. Njegova je žena vrisnula kad je vidjela što joj je rat učinio od muža. Sada se vodio novi rat, i vratio se isti osvajač, samo su se imena promijenila: imena s obiju strana. Ali ništa se drugo nije promijenilo: mladići su i dalje služili kao topovsko meso čije su ostatke grubo rezali vojni liječnici. Njemu su odsjekli noge u jednoj poljskoj bolnici među porušenim drvećem. Sve je to bilo u ime velikih ideala, kao što je bilo i prošli put. Jebalo mu se za to. Neka drugi raspravljaju o tome; njegova je jedina briga bila da stigne do kraja svakog dana. Postao je majstor preživljavanja. Ispod određene točke u to se pretvore svi ljudi: u majstore preživljavanja.

Nekoliko je putnika sišlo udahnuti prašnjavi zrak; ostali su priljubili lica uz prozore vagona. Dok im je prilazio, prosjak je počeo urlati nekakvu prostačku vojničku pjesmu. Neki su mu putnici da-

bacili kopjejkju ili dvije za nastup, a drugi da se što prije pokupi. Neki su namjerno bacali kovanice na zemlju tako da se otkotrljaju što dalje, pa su se cerekali dok je prosjak jurio za njima, odgurujući se šakama od betona. To je druge navelo da mu, iz sažaljenja ili srama, gurnu novac ravno u ruke. On je vidio samo prste, kovanice i rukave kaputa, i nije mario za uvrede. To je bio onaj koji je pio.

Dvojica muškaraca iz prvog razreda stajali su uz prozor i nagađali o tome gdje su i koliko će još dugo stajati ovdje, koliko minuta, sati, možda čitav dan. Nitko nije davao informacije, a oni su znali da je najpametnije ništa ne pitati. Bilo kakvo raspitivanje o kretanju vlakova – čak i ako ste putnik u jednom od njih – moglo vas je obilježiti kao sabotera. Muškarci su bili u tridesetima, dakle dovoljno stari da su naučili takve lekcije. Onaj koji je slušao bio je mršav, nervozan svat s naočalama, oko vrata i zapešća nosio je amulete od češnjaka. Ime njegova suputnika izgubilo se u povijesti, premda je on bio taj koji je pamtio.

Kolica s polu-čovjekom sada su klepetala prema njima. Prosjak je urlao vesele stihove o nekakvoj seoskoj otmici. Onda je napravio stanku i pokazao da želi jesti. Muškarac s naočalama uzvratilo mu je tako da je podigao bocu votke. Bila je to suvišna gesta pristojnosti. Kad je neki prosjak odbio votku? Ubrzo su mu se dvojica putnika pridružila na peronu.

I tako su ondje bila trojica njih, tradicionalan broj za ispijanje votke. Tip s naočalama i dalje je držao bocu, a njegov drug tri čaše. Napunili su ih otprilike istom količinom, pa su se dvojica putnika sagnula i rutinirano izgovorila zdravicu. Kad su se kucnuli čašama, nervozni je muškarac nakrivio glavu – ranojutarnje sunce načas je bljesnulo u njegove naočale – i promrmljao nekakvu primjedbu, zbog čega se njegov prijatelj nasmijao. Potom su strusili votku naiskap. Prosjak je podignuo čašu tražeći još. Natočili su mu još jednom, a onda su mu uzeli čašu i popeli se natrag u vlak. Zahvalan na alkoholu koji je kolao njegovim krnjim tijelom, prosjak se

odvezao prema idućoj grupi putnika. Do tada su dvojica muškaraca već ponovo sjedila u svojim sjedalima, onaj koji je slušao već je skoro zaboravio što je izgovorio. No onaj koji je pamtio bio je tek na početku svog posla.

Jedan: Na odmorištu

Sve što je znao bilo je da je to bilo najgore vrijeme.

Stajao je pred dizalom tri sata. Pušio je petu cigaretu, dok su mu misli vrludale.

Lica, imena, sjećanja. Treset u njegovim rukama. Švedske vodene ptice koje mu trzaju repom iznad glave. Polja suncokreta. Miris ulja od karanfila. Topao, slatkast miris Nite na teniskom terenu. Znoj koji probija iz korijena kose. Lica, imena.

Lica i imena mrtvih, također.

Mogao je donijeti stolicu iz stana. Ali zbog napetosti bi svejedno stajao. I izgledalo bi stvarno ekscentrično da sjedi u stolici i čeka dizalo.

Njegova situacija došla je iznenada, a opet, to je bilo savršeno logično. Kao i ostalo u životu. Kao seksualna požuda primjerice. I ona dolazi iznenada, a opet i to je bilo savršeno logično.

*

Pokušavao je zadržati misli na Niti, ali njegov je um odbijao poslušnost. Bio je poput muhe zujare, zbrkan i bučan. Sletio je na

Tanju, naravno. Ali onda bi odzujao odatle do one djevojke, Rozalije. Je li se zarumenio sjetivši se nje, ili je potajice bio ponosan na taj neobični događaj?

Maršalovo pokroviteljstvo – do njega je također došlo iznenada, a opet je bilo savršeno logično. Može li se isto reći i za maršalovu sudbinu?

Jurgensenovo ugodno, bradato lice; i s tim u vezi, sjećanje na majčin nagao, ljutit stisak oko njegova zapešća. I njegov otac, njegov blagi, dragi, nepraktični otac, koji stoji uz klavir i pjeva „Krizanteme u vrtu davno su uvenule“.

Kakofonija zvukova u njegovoj glavi. Glas oca, valceri i polke koje je svirao dok se udvarao Niti, četiri trubeža tvorničke sirene u Fis duru, psi koji laju na nesigurnog fagotista, gungula udaraljki i limenih glazbala ispod čelikom obložene lože za članove Vlade.

Galamu je prekinuo zvuk iz stvarnog svijeta: iznenadno zujanje i škripanje mehanizma dizala. Sada je njegovo stopalo poskočilo, srušivši kovčežić koji mu je stajao do nogu. Pričekao je, odjednom posve ispražnjen od sjećanja, ispunjen samo strahom. Potom se dizalo zaustavilo kat niže, a njegova su osjetila opet proradila. Podigao je kovčežić i osjetio kako se njegov sadržaj nježno pomaknuo. To ga je podsjetilo na priču o Prokofjevljevoj pidžami.

Ne, ne kao muha zujara. Više nalik na komarce iz Anapa. Koji slijeću posvuda, i sišu krv.

Vjerovao je, stojeći ovdje, da će biti u stanju upravljati svojim mislima. Ali po noći, dok je bio sâm, činilo se da njegove misli upravljaju njime. Hja, ne može se pobjeći sudbini, kako nam je i pjesnik rekao. I ne može se pobjeći mislima.

Sjetio se bola one noći prije nego što su mu izvadili slijepo crijevo. Povraćao je dvadeset i dva puta, istresao sve psovke koje je znao prema medicinskoj sestri, a potom tražio od prijatelja neka dovede prvog milicionara da ga upuca i tako okonča bol. Dovedi ga da me ubije da prestane ovaj bol, preklinjao je. No, prijatelj mu je odbio pomoći.

Sada mu nisu bili potrebni ni prijatelj ni milicionar. Bilo je već sasvim dovoljno dobrovoljaca.

Sve je to započelo, vrlo precizno, govorio je svom umu, onog jutra 28. siječnja 1936., na željezničkoj postaji u Arhangelsku. Ne, odgovorio je um, ništa ne započinje baš tako, u određeno vrijeme na određenom mjestu. Sve je to započelo na mnogim mjestima, u različitim vremenima, a nešto čak i prije nego što si se rodio, u stranim zemljama, i u tuđim mislima.

*

A poslije, što god da se dogodi, sve će se nastaviti odvijati na isti način, na drugim mjestima, i u tuđim mislima.

Pomislio je na cigarete: kutije Kazbeka, Belomorkanala, Hercegovine flora. Na čovjeka koji je mrvio duhan iz šest cigarilosa u

svoju lulu, ostavljajući na stolu ostatke kartonskih filtera i papi-rića.

Je li bilo moguće, čak i u ovom kasnom stadiju, sve popraviti, vratiti, preokrenuti? Znao je odgovor: isti onaj koji je dao liječnik u Gogoljevoj priči *Nos*. „Ja bih vam, dakako, mogao nasaditi nos, ali vas uvjeravam svojom čašću da bi to bilo mnogo gore.“

Pomislio je na Zakrevskog, i na Veliku Kuću, i na to tko je ondje mogao zamijeniti Zakrevskog. Netko svakako jest. Nikada nije bilo nestašice takvih Zakrevskih, ne na ovom svijetu, ovakvom kakav jest. Vjerojatno tek kad jednom dosegnemo raj, za nekih 200 milijardi godina, Zakrevskiji više neće trebati postojati.

Na trenutke njegov je um odbijao povjerovati u ono što se zbivalo. Takvo što je nemoguće, zato što nikada nije postojalo, kao što je rekao onaj major kad je ugledao žirafu. Ali bilo je moguće i zbivalo se.

Sudbina. To je samo velika riječ za nešto u vezi s čime ne možeš ništa učiniti. Kada ti život kaže: „I tako“, kimneš i nazoveš to sudbinom. I tako, bilo je pitanje sudbine da se zove Dmitrij Dmitrijevič. Nije se tu ništa moglo promijeniti. Sasvim prirodno, on se nije sjećao svog krštenja, ali nema razloga sumnjati u istinitost priče. Obitelj se okupila u očevoj radnoj sobi oko prenosive krstionice. Svećenik je stigao i pitao roditelje koje ime namjeravaju dati djetetu. Jaroslav, odgovorili su. Jaroslav? Svećenik nije bio zadovoljan. Rekao je da je to vrlo neobično ime. Rekao je da djecu s neobičnim imenima zafrkavaju i ismijavaju u školi: ne,

ne, ne smiju dječaka nazvati Jaroslav. Otac i majka bili su zbunjeni takvim izravnim suprotstavljanjem, ali nisu htjeli uvrijediti svećenika. Koje biste ime vi predložili? upitali su. Dajte mu neko jednostavno ime, otpovrnuo je svećenik: Dmitrij, primjerice. Otac je istaknuo da se već on zove Dmitrij i da Jaroslav Dmitrijevič zvuči mnogo bolje nego Dmitrij Dmitrijevič. Ali svećenik se nije složio s time. I tako je postao Dmitrij Dmitrijevič.

Zašto je ime važno? Rođen je u Sankt Peterburgu, odrastao u Petrogradu, postao zreo muškarac u Lenjingradu. Ili Sankt Lenjinburgu, kako ga je katkad volio zvati. Zašto je ime važno?

Imao je trideset i jednu godinu. Njegova žena Nita ležala je nekoliko metara dalje s njihovom kćeri, Galinom, pokraj sebe. Galja je imala godinu dana. U posljednje vrijeme činilo se kako mu se život ustabilio. Nikada nije iskreno upoznao tu stranu svoje prirode. Imao je snažne osjećaje, ali nikada nije bio vješt u njihovom pokazivanju. Čak je i na nogometnoj utakmici rijetko vikao i gubio kontrolu nad sobom poput ostalih; bio je zadovoljan s tihom primjedbom na račun tehnike nekog igrača, ili njezina nedostatka. Neki su to smatrali suzdržanošću tipičnom za Lenjingrađane; no povrh svega – ili ispod svega – on je bio svjestan toga da je sramežljiva i anksiozna osoba. I sa ženama, kad bi se oslobodio svoje plašljivosti, njegovo je raspoloženje variralo između pretjeranog zanosa i posrnulog očajavanja. Bilo je to kao da je uvijek izvan ritma metronoma.

Ipak, usprkos svemu, njegov je život napokon poprimio nekakvu pravilnost, a s time i ispravan ritam. Osim što je sada sve ponovno postalo nesigurno. Nesigurno: to je bilo i više od eufemizma.

Kovčežić uz njegove noge podsjetio ga je na onaj pokušaj bijega od kuće. Koliko je tada imao godina? Sedam ili osam, možda. Je li imao sa sobom mali kofer? Vjerojatno nije – majčina srdžba bila bi i te kako izravna. Bilo je to jednog ljeta u Irinovki, gdje je njegov otac radio kao glavni upravitelj. Jurgensen je bio majstor za sve sitne popravke na imanju. Onaj koji pravi stvari i popravlja stvari, onaj koji je rješavao probleme na način koji je i dijete moglo shvatiti. Onaj koji ga nikada nije tražio da učini nešto, već ga je puštao da gleda kako se komad drva pretvara u bodež ili zviždaljku. Onaj koji mu je pružio komad svježeg rezanog treseta i dopustio mu da ga pomiriši.

Postao je jako privržen Jurgensenu. Pa kad bi ga nešto ozlovoljilo, kao što je bilo često, on bi rekao: „Onda dobro, otići ću i živjet ću s Jurgensenom.“ Jednog jutra, dok je još bio u krevetu, izrekao je tu prijetnju ili obećanje, prvi put toga dana. Ali i to je bilo dovoljno za njegovu majku. Obuci se i ja ću te odvesti k njemu, odgovorila mu je. Prihvatio je njezin izazov – ne, nije bilo vremena da se spakira – Sofija Vasiljevna čvrsto ga je uhvatila za zapešće, i tako su krenuli preko polja prema mjestu gdje je živio Jurgensen. Isprva je bio odlučan u svojoj prijetnji, šepureći se pokraj majke. No postupno je počeo povlačiti pete, a zapešće, potom i ruka, počeli su kliziti iz majčina stiska. Pomislio je kako je to zato što se on odmiče, ali sada zna da ga je to majka ispuštala, prst po prst, sve dok nije bio slobodan. Ne slobodan da živi s Jurgensenom, već slobodan da pobjegne, brizne u plač i otrči kući.

Ruke, klizave ruke, gramzive ruke. Kao dijete bojao se mrtvača – bojao se da će ustati iz svojih grobova i čvrsto ga zgrabiti, povlačeći ga u hladnu, crnu zemlju, gdje će mu ilovača ispuniti usta i oči. Taj je strah polako nestao zato što su se ruke živih ljudi pokazale još strašnije. Petrogradske prostitutke nisu imale obzira prema njegovoj mladosti i nevinosti. Što teža vremena, to gram-

zivije ruke. Pružaju se da zgrabe vaš kurac, vaš kruh, vaše prijatelje, vašu obitelj, vašu zaradu, vaš život. Jednako kao i prostitutke, i on se plašio nadstojnika zgrada. Kao i policajaca, kako god da su sami sebe nazivali.

Ali postojao je i suprotan strah: da iskliznete iz ruku koje vas štite.

Maršal Tuhačevski ga je štitio. I to godinama. Sve do onog dana kad je vidio kako maršalu niz čelo marširaju kapi znoja. Veliki bijeli rupčić, kojim se maršal tuckao, drhtao je u njegovim rukama, a Dmitrij je znao da više nije nimalo zaštićen.

*

Maršal je bio najprofinjeniji čovjek kojeg je sreo u svom životu. Bio je najslavniji vojni strateg u cijeloj Rusiji, a u novinama su ga nazivali „Crveni Napoleon“. Bio je ljubitelj glazbe i amaterski izrađivač violina; čovjek otvorena, propitkivalačkog uma, koji je uživao raspravljati o romanima. U desetljeću u kojem se družio s Tuhačevskim često ga je viđao kako bi čim padne mrak hujao Moskvom i Lenjingardom u maršalskoj odori, djelomice poslom, djelomice privatno, miješajući politiku sa zabavom, razgovarao je i prepirao se, jeo i pio, i rado je pokazivao kako ima oko za balerine. Volio je objašnjavati kako su mu Francuzi jedanput otkrili tajnu kako da pije pjenušac, a da ga nikada ne uhvati mamurluk.

On sâm nikada nije bio tako sklon svjetovnim užicima. Nedostajalo mu je samopouzdanja; isto tako, možda, i interesa. Nije volio složenu hranu i bio je previše osjetljiv na piće. U studentskim danima, kada se sve bilo ponovno razmatralo i nanovo stvaralo, prije nego što je Partija u potpunosti preuzela kontrolu, on

je, poput većine studenata, više držao do emancipiranosti nego do znanja. Primjerice, pitanje seksa trebalo je revidirati sada kad su stari običaji nestali zauvijek, i tako je netko smislio teoriju „čашe vode“. Seksualni čin, tvrdile su te mlade sveznalice, isti je kao ispijanje čaše vode: kada si žedan, piješ, a kada osjećaš požudu, seksaš se. On nije bio protiv takvog sistema, premda je sistem ovisio o tome da žene budu jednako otvorene i požudne poput muškaraca. Neke su bile, a neke nisu. Ali analogija vas je dovela samo dotle. Čaša vode nije obvezivala srce.

I osim toga, Tanja je do tada već bila ušla u njegov život.

Kad je redovito objavljivao svoju namjeru da ide živjeti s Jurgen-
senom, njegovi su roditelji vjerojatno pretpostavljali da prosvje-
duje protiv obiteljskih zabrana – štoviše i protiv samog djetinj-
stva. Sada kada je razmišljao o tome, nije više bio tako siguran.
Bilo je nešto neobično – nešto nedokučivo pogrešno – u vezi s
njihovim ljetnikovcem na imanju u Irinovki. Poput svakog dje-
ta, mislio je da je sve u redu dok mu ne kažu drukčije. Tako je tek
nakon što je čuo da odrasli o tome razgovaraju i smiju se, shvatio
kako je sve u toj kući neproporcionalno. Sobe su bile goleme, a
prozori veoma mali. Pa je soba od pedeset kvadrata imala samo
jedan sitan prozor. Odrasli su smatrali kako su graditelji pobrkali
mjere, zamijenivši metre s centrimetrima, i obrnuto. No učinak,
jednom kada ste ga primijetili, bio je uznemirujući za dječaka.
Izgledala je poput kuće spremne za najmračnije snove. Možda je
to bilo ono od čega je bježao.

Uvijek su dolazili usred noći. I zato je, radije nego da ga izvuku
iz stana u pidžami, ili da ga tjeraju da se oblači pred nekim pre-
zirnim i beščutnim tipom iz NKVD-a, odlazio u krevet potpu-
no odjeven, liježući na pokrivač, sa spakiranim kovčežićem na

podu pokraj sebe. Jedva da je spavao, i ležao je ondje zamišljajući najgore stvari koje čovjeku mogu pasti na pamet. Njegov nemir sprječavao je i Nitu da zaspi. Oboje su ležali tako, pretvarajući se; pretvarali su se da ne čuju i ne mirišu strah drugoga. Jedna od njegovih stalnih noćni mora bila je ta da će NKVD doći po Galju i odvesti je – ako će imati sreće – u posebno sirotište za djecu državnih neprijatelja. Ondje bi joj dali novo ime i nov karakter; ondje bi postala sovjetska državljanka, majušni suncokret koji podiže svoje lice prema velikom suncu koje se naziva Staljin. Zato je predložio da provodi te neizbježne besane sate vani na odmorištu ispred dizala. Nita je bila uporna u tome da provedu možda njihovu posljednju zajedničku noć jedno pokraj drugoga. Eto, bila je to jedna od rijetkih prepirki u kojoj je on pobijedio.

Prve noći pred dizalom, odlučio je da neće pušiti. Imao je tri kutije Kazbeka u kovčežiću i one će mu trebati kada dođe do njegova saslušavanja. I potom, ako završi u zatvoru. Držao se svoje odluke tijekom prvih dviju noći. A onda mu je sinulo: što ako mi oduzmu cigarete čim dođemo u Veliku Kuću? Što ako ne bude saslušavanja, ili što ako će biti jedno od najkraćih? Možda će samo staviti list papira pred njega i tražiti da ga potpiše. Što ako... Njegove misli nisu se mogle probiti dalje. No u svakom od mogućih slučajeva ostat će bez cigareta.

I zato nije vidio nijedan razlog da ne puši.

I zato je pušio.

Pogledao je u cigaretu Kazbeka između svojih prstiju. Malko je jedanput komentirao sa simpatijama, ustvari s divljenjem, da ima male i „nepijanističke“ ruke. Malko mu je također rekao, manje dopadljivo, da ne vježba dovoljno. To ovisi o tome što smatrate

„dovoljnim“. Vježbao je onoliko koliko je bilo potrebno. Malko se trebao držati svoje partiture i dirigentske palice.

Imao je šesnaest godina kad se u sanatoriju na Krimu oporavljao od tuberkuloze. Tanja i on bili su jednako stari, i rodili su se na isti datum, s jednom malom razlikom: on se rodio 25. rujna prema gregorijanskom, a ona 25. rujna prema julijanskom kalendaru. Takva vremenska podudarnost odredila je njihov odnos; ili, bolje rečeno, bili su stvoreni jedno za drugo. Tatjana Glivenko, sa svojom kratkom kosom, bila je puna života jednako kao i on. Bila je to prva ljubav, u svoj svojoj jednostavnosti i u svoj svojoj fatalnosti. Njegova sestra Marusja, koja je bila njegova pratilica, sve je odala majci. Odmah po primitku pošte Sofija Vasiljevna upozorila je sina da se kloni te nepoznate djevojke i veze s njom – zapravo, neka nema s njom nikakve veze. U svom je odgovoru, s tipičnom pompoznošću šesnaestogodišnjaka, rastumačio majci načela Slobodne Ljubavi. Kako svi moraju biti slobodni da vole onako kako žele; kako putena ljubav traje kratko; kako su muškarci i žene posve ravnopravni, kako institucija braka mora biti ukinuta, ali ako se održi, žena mora imati puno pravo na aferu ako to želi, i ako potom želi razvod, muškarac ga mora prihvatiti i preuzeti krivnju; ali da su u svemu tome, i unatoč svemu, djeca svetinja.

Majka nije odgovorila na njegovo pokroviteljsko i licemjerno tumačenje života. U svakom slučaju, on i Tanja rastali su se ubrzo nakon što su se upoznali. Ona se vratila u Moskvu, a on i Marusja u Petrograd. Ali stalno joj je pisao; posjećivali su se; i svoj je prvi klavirski trio posvetio njoj. Njegova majka i dalje nije odobravala tu vezu. A onda, poslije tri godine, napokon su proveli tih nekoliko tjedana zajedno na Kavkazu. Oboje su imali devetnaest i nisu bili u vezi; i on je taman zaradio tri stotine rubalja od koncerta u Harkovu. To zajedničko vrijeme u Anapi...

kako je to sada izgledalo davno. Hja, i bilo je davno – više od trećine njegova života daleko.

I tako, sve je započelo, vrlo točno, ujutro 28. siječnja 1936. u Arhangelsku. Pozvali su ga da izvede svoj prvi klavirski koncert s lokalnim orkestrom pod ravnanjem Viktora Kubatskog; izveli su i njegovu novu sonatu za violončelo. Sve je prošlo dobro. Idućeg jutra otišao je do željezničkog kolodvora po primjerak *Pravde*. Preletio je pogledom po naslovnici i potom okrenuo sljedeće dvije stranice. Bio je to, kako će kasnije govoriti, najvažniji dan u njegovom životu. I datum koji je odlučio obilježavati svake godine do svoje smrti.

Osim što – kako mu je um uporno uzvraćao – ništa ne počinje baš tako točno. Ovo je počelo na različitim mjestima i u različitim mislima. Istinski početak mogla je biti njegova slava. Ili njegova opera. Ili je to mogao biti Staljin, koji je, nepogrešiv, bio odgovoran za sve. Ili je uzrok moglo biti nešto tako jednostavno poput rasporeda glazbala u orkestru. Zapravo, to bi mogao biti najbolji način da se sagledaju stvari: skladatelj najprije optužen i ponižen, a potom uhićen i strijeljan, sve zbog rasporeda glazbala u orkestru.

Ako je sve to započelo drugdje i u mislima drugih, onda bi možda mogao optužiti Shakespearea, zato što je napisao *Macbetha*. Ili Ljeskova zato što je napisao rusku varijantu *Lady Macbeth Mcenskog okruga*. Ne, ništa od toga. Bila je to, bjelodano, njegova vlastita pogreška jer je napisao djelo koje je bilo uvredljivo. Kriva je njegova opera zbog nevjerojatnog uspjeha – kod kuće i u inozemstvu – što je potaklo zanimanje Kremlja. Kriv je Staljin

jer je stajao iza uvodnog članka *Pravde* – možda ga je čak i sam napisao: bilo je puno gramatičkih pogrešaka što navodi na pomisao da iza članka stoji onaj čije se pogreške nikada ne smiju ispravljati. Staljin je također kriv zbog toga što je umislio da je umjetnički stručnjak i njezin pokrovitelj. Poznata je stvar da nijednom nije propustio izvedbu *Borisa Godunova* u Boljšoj teatru. Volio je i *Kneza Igora* i Rimski-Korsakovljeva *Sadka*. Zašto onda Staljin ne bi poslušao i tu toliko hvaljenu novu operu, *Lady Macbeth Mcenskog okruga*?

I tako, skladatelj je dobio nalog da prisustvuje izvedbi svoga vlastitog djela 26. siječnja 1936. Drug Staljin bio je ondje; kao i drugovi Molotov, Mikojan i Ždanov. Zauzeli su svoja mjesta u vladinoj loži. Koja je nažalost bila odmah iznad udaraljki i limenih puhačkih glazbala. Sekcije koje u *Lady Macbeth Mcenskog okruga* nisu nimalo čedne i samozatajne.

Sjeća se da je pogledao iz redateljske lože, gdje je sjedio, prema vladinoj loži. Staljin je bio sakriven iza male zavjese, neka vrsta odsutne prisutnosti prema kojoj su se istaknuti drugovi ulizivački okretali, svjesni toga da su i sami pod prismotrom. S obzirom na okolnosti, i dirigent i orkestar bili su posve razumljivo vrlo napeti. U međučinu prije Katerinina vjenčanja, drvena i limena puhačka glazbala iznenada su odlučila raspaliti glasnije nego što je on naznačio u partituri. I potom se to nastavilo širiti poput virusa kroz sve sekcije. Ako je uopće i primijetio, dirigent je bio posve nemoćan. Orkestar je postajao sve glasniji i glasniji; i svaki put kad su drveni i limeni puhači zatutnjali *fortissimo* ispod njih – dovoljno glasno da izbiju prozorska okna – drugovi Mikojan i Ždanov teatralno su se zgrozili, okrenuli prema figuri iza zavjese i dobacili neku posprdnu primjedbu. Kada su ljudi iz publike na početku četvrtog čina podigli pogled prema vladinoj loži, vidjeli su da je prazna.

Nakon predstave pokupio je svoju torbu i otišao ravno do Sjeverne postaje da uhvati vlak za Arhangelsk. Sjećao se kako je razmišljao o tome da vladina loža ima posebna pojačanja od čeličnih ploča radi zaštite najistaknutijih drugova od atentata. Ali redateljska loža nije imala takav oklop. Još nije napunio tridesetu, a njegova žena bila je u petom mjesecu trudnoće u to vrijeme.

1936.: oduvijek je bio praznovjeran prema prijestupnim godinama. Poput mnogih ljudi vjerovao je da one donose nesreću.

Mehanizam dizala oglasio se još jedanput. Kada je shvatio da je dizalo prošlo treći kat, podigao je kovčević i držao ga uza se. Čekao je da se otvore vrata, da ugleda uniformu, kimanje u znak prepoznavanja, potom te ruke koje se pružaju prema njemu, i stisak šake na svom zapešću. Što bi bilo sasvim nepotrebno, s obzirom na njegovu spremnost da ih prati, da ih otpremi iz zgrade, što dalje od žene i djeteta.

Onda su se vrata dizala otvorila, a unutra je bio njegov susjed, koji je tek nezainteresirano kimnuo – čak se nije iznenadio što ga vidi kako izlazi tako kasno. Dmitrij je nagnuo glavu u znak pozdrava, ušao u dizalo, pritisnuo nasumce gumb, spustio se dva kata niže, pričekao nekoliko minuta, potom se vratio na četvrti kat, izašao iz dizala i nastavio svoje bdjenje. To se događalo i prije, na isti način. Riječi se nisu nikada izmjenjivale, jer riječi su bile opasne. Bilo je posve moguće da je izgledao kao ponižen čovjek kojeg žena izbacuje iz stana svake noći; ili poput neodlučnog čovjeka koji je namjeravao ostaviti ženu, svake noći, a onda se ipak vraćao. Ali bilo je moguće i da je izgledao upravo kao to što je i bio: čovjek, poput stotine drugih u gradu, koji je čekao, svake noći, da bude uhićen.

Davno prije, nekoliko ljudskih života unazad, još u prošlom stoljeću, dok je njegova majka bila na irkutskom institutu za plemkinje, ona je s još dvije djevojke plesala mazurku iz opere *Jedan dan za Cara* pred Nikolom II., tada prijestolonasljednikom. Izvedba Glinkine opere bila je naravno nemoguća u Sovjetskom Savezu, premda je njezina tema – moralno poučna priča o siromašnom seljaku koji žrtvuje svoj život za velikog vođu – mogla biti bliska Staljinu. „Ples za Cara“: pitao se je li Zakrevski znao za to. U stara vremena dijete je moglo stradati zbog očevih grijeha, ili majčinih. Danas, u najnaprednijem društvu na planetu, roditelji mogu stradati zbog grijeha djece, zajedno s ujacima, strinama, bratićima, svojtom, kolegama, prijateljima, pa čak i čovjekom koji vam se odsutno nasmijao dok je izlazio iz dizala u tri ujutro. Sustav odmazde bio je sjajno unaprijeđen i uključivao je daleko veći broj ljudi nego prije.

Njegova je majka nosila svoj brak, baš kao što je Nina Vasiljevna nosila njihov. Njegov otac, Dmitrij Boleslavovič, bio je blag, duhovan čovjek koji je naporno radio i davao ženi svoju plaću, zadržavajući za sebe tek mali iznos za duhan. Imao je sjajan glas i svirao je četveroručno klavir. Pjevao je ruske romanse, pjesme poput „Ah, to nisi ti kojeg volim tako strastveno“ i „Krizanteme u vrtu odavno su uvenule“. Obožavao je igračke, zabavne igre i detektivske priče. Novotarski upaljač za cigarete ili mehanička slagalica zabavljali su ga satima. Nije prilazio životu izravno. Imao je posebno izrađen gumeni pečat, kojim je u svaku knjige iz svoje knjižnice utisnuo ljubičaste riječi: „Ovu je knjigu ukrao D. B. Šostakovič.“

Jedan psihijatar koji je istraživao stvaralački proces jednom ga je prilikom upitao o Dmitriju Boleslaviču. Odgovorio je da je njegov otac „bio sasvim normalno ljudsko biće“. To nisu bile riječi izrečene visoka: bila je to zavidna vještina biti normalno

ljudsko biće i buditi se svako jutro sa smiješkom na licu. Osim toga, njegov je otac umro mlad – u kasnim četrdesetima. Katastrofa za obitelj, i za sve koji su ga voljeli; ali možda ne katastrofa i za samog Dmitrija Boleslavoviča. Da je poživio dulje, svjedočio bi tome kako se Revolucija pretvara u nešto paranoično i me-soždersko. A i nije baš mnogo mario za Revoluciju. Bila je to još jedna od njegovih jačih strana.

Nakon njegove smrti supruga je ostala bez dohotka, s dvjema kćerima i glazbeno prerano sazrelim petnaestogodišnjim sinom. Sofija Vasiljevna prihvaćala je svaki posao kako bi ih prehranila. Radila je kao daktilografkinja u Uredu za mjere i utege i podučavala klavir u zamjenu za kruh. Dmitrij se ponekad pitao nisu li svi njegovi strahovi započeli očevom smrću. Više je volio da ne povjeruje u to, zato što bi na taj način gotovo optuživao Dmitrija Boleslavoviča. Stoga bi možda bilo ispravno reći da su se svi njegovi strahovi u tom trenutku udvostručili. Koliko je samo puta kimnuo u znak slaganja s tim ozbiljnim i ohrabrujućim riječima: „Od sada si ti jedini muškarac u obitelji.“ Opteretili su ga očekivanjima i osjećajem dužnosti za koje nije bio spreman. Njegovo je zdravlje oduvijek bilo krhko: predobro je poznao liječničko opipavanje, kuckanje i slušanje, sondu, nož, sanatorij. Nastavio je čekati da se ta obećana muževnost razvije u njemu. Ali bio je, znao je to, jako povodljiv, osim toga i više svojeglav nego samouvjeren. Zato i nije uspio osnovati zajedničko kućanstvo s Jurgensenom.

Njegova je majka bila kruta žena, kako zbog naravi tako i zbog neimaštine. Štitila ga je, radila za njega, polagala sve nade u njega. Naravno da ju je volio – kako bi je mogao ne voljeti? – no postojali su neki... problemi. Snažne osobe ne mogu izbjeći sukobe, a manje snažne osobe se uvijek izvlače. Njegov je otac uvijek izbjegavao probleme, profinjenim je humorom zaobilazio suočiti se sa životom i ženom. Tako se i sin, premda se smatrao odlučnijim od Dmitrija Boleslavoviča, rijetko protivio majčinu autoritetu.

Ali znao je da majka čita njegov dnevnik. Zato bi namjerno zapisao, uz neki datum nekoliko tjedana unaprijed, „Samoubojstvo“. Ili, ponekad, „Brak“.

Imala je i ona svoje prijetnje također. Kada god bi pokušao napustiti dom, Sofija Vasiljevna rekla bi pred drugima, ali u njegovoj prisutnosti: „Moj sin će prvo morati prijeći preko mog leša.“

Nijedno od njih dvoje nije bilo sigurno koliko onaj drugi misli ozbiljno.

Bio je iza pozornice u Maloj dvorani Moskovskog konzervatorija i osjećao je samosažaljenje kao da je bio kažnjen. Još je bio student i prva javna izvedba njegova djela u Moskvi nije prošla dobro: publika je jasno pokazala da više voli Šebalinovu glazbu. Tada mu je prišao čovjek u vojnoj odori i uputio mu utješne riječi, i tako je započelo prijateljstvo s maršalom Tuhačevskim. Maršal je nastupao kao njegov zaštitnik i organizirao mu novčanu potporu u suradnji s vojnim zapovjednikom Lenjingradske oblasti. Bio je uslužan i iskren. U posljednje vrijeme svima koje je poznao govorio je kako je *Lady Macbeth Mcenskog okruga* prema njegovu mišljenju prva klasična sovjetska opera.

Do tada je samo jednom doživio neuspjeh. Tuhačevski je bio uvjeren da je prelazak u Moskvu najbolji način da se ubrza karijera njegova štićenika, pa je obećao da će srediti taj prelazak. Sofija Vasiljevna prirodno je bila protiv toga: njezin je sin bio previše krhak, previše osjetljiv. Tko će brinuti o tome da popije svoje mlijeko i pojede svoju kašicu ako nije pod majčinim nadzorom? Tuhačevski je imao moć, utjecaj, novčane izvore, ali Sofija Vasiljevna još je uvijek imala ključeve njegove duše. I tako je ostao u Lenjingradu.

Poput sestre i njega su postavili prvi put pred klavijaturu u dobi od devet godina. I tada mu je svijet postao jasan. Ili dio svijeta

ta, u svakom slučaju – dovoljan da ga potkrepljuje kroz život. Razumijevanje klavira i glazbe išlo je bez muke – barem kad se usporedi s razumijevanjem drugih stvari. Radio je marljivo jer nije to osjećao kao napor. I tako, nije nikako mogao pobjeći sudbini. Kako su godine prolazile, sve se činilo još čudnije jer mu je pružalo mogućnost da uzdržava majku i sestre. On nije bio konvencionalan tip, kao i njegova obitelj, ali svejedno. Katkad, nakon uspješnog koncerta, kad bi zaradio pljesak i novac, gotovo da je osjećao kako bi mogao postati to neuhvatljivo stvorenje, glava obitelji. Premda se u nekim drugim trenucima, čak i nakon što je otišao od kuće, oženio se i postao otac, još uvijek znao osjećati kao izgubljeni dječak.

Oni koji ga nisu poznavali, i koji su pratili glazbu samo izdaleka, vjerojatno su mislili da je ovo bila njegova prva prepreka. Taj briljantni devetnaestogodišnjak čiju je Prvu simfoniju prihvatio Bruno Walter, a potom Toscanini i Klemperer, čitavo desetljeće nije znao ni za što drugo osim čistog uspjeha sve od one premijere 1926. godine. Takvi ljudi, možda svjesni da slava često vodi do taštine i uobraženosti, mogli su otvoriti *Pravdu* i složiti se s time da skladatelji mogu lagano zastraniti od one vrste glazbe kakvu ljudi žele slušati. I još, budući da su svi skladatelji zaposlenici države, onda je dužnost države, ako su skladatelji skrenuli s puta, da intervenira i vrati ih u skladni odnos s njihovom publikom. To zvuči posve razumno, nije li tako?

Osim što su neki oštrili svoje kandže na njegovoj duši od samog početka: dok je još bio na Konzervatoriju, ljevičarska skupina studenata pokušala ga je izbaciti sa studija i ukinuti mu stipendiju. Osim što su Ruski savez proleterskih glazbenika i slične kulturne organizacije od svojih početaka vodili kampanju protiv

svega za što se on zalagao, ili bolje rečeno, protiv onoga za što su oni mislili da se on zalaže. Bili su odlučni u tome da prekinu s buržoaskim zastranjivanjima u umjetnosti. Stoga radnici trebaju biti obučeni da postanu skladatelji, a sva glazba mora biti razumljiva na prvo slušanje i ugodna masama. Čajkovski je bio dekadent, a najneznatniji eksperiment osuđivao se kao „formalizam“. Osim što je već 1929. bio javno optužen, priopćeno mu je da njegova glazba „zastranjuje s glavnog puta sovjetske umjetnosti“ i otpušten je s radnog mjesta na Koreografskoj višoj tehničkoj školi. Osim što je iste godine Miša Kvadri, kojem je posvetio svoju Prvu simfoniju, bio prvi od njegovih prijatelja i kolega koji su bili uhićeni i strijeljani.

Osim što 1932. godine, kad je Partija raspustila sve nezavisne organizacije i preuzela kontrolu nad svim pitanjima u kulturi, to nije dovelo do smanjivanja oholosti, zadržtosti i neznanja, već do njihova sistematskog ujedinjavanja. I kad već plan prema kojem je radnik umjesto kopanja ugljena trebao skladati simfonije nije baš posve uspio, dogodilo se nešto suprotno. Očekivalo se da skladatelj jednako kao i rudar prebacuje normu, i da njegova glazba grije srca jednako kao što iskopani ugljen grije tijela. Činovnici su procjenjivali glazbenu proizvodnju kao bilo koju drugu gospodarsku granu; uspostavili su norme, i odstupanja od njih.

Na željezničkom kolodvoru u Arhangelsku, listajući *Pravdu* promrzlim prstima, ugledao je na trećoj stranici optužujući naslov: KAOS UMJESTO GLAZBE. Bez odlaganja se odlučio vratiti kući preko Moskve, gdje će potražiti savjet. U vlaku, dok je prolazio zaledenim krajolikom, iznova je pročitao članak po peti ili šesti put. Na početku je bio zgrožen, koliko zbog opere, toliko i zbog sebe samog: nakon takve optužbe opera *Lady Macbeth Mcenskog okruga* vjerojatno se više neće izvoditi u Boljšoju. U posljednje dvije godine svuda su joj pljeskali – od New Yorka do Clevelan-

da, od Švedske do Argentine. U Moskvi i Lenjingradu, nije se sviđala samo publici i kritičarima, već i političkim komesarima. U vrijeme održavanja 17. partijskog kongresa njezine su izvedbe navedene kao dio proizvodne statistike Moskovskog okruga i konkurirala je rudarskim proizvodnim kvotama iz Donjecka.

Sve to sada nije značilo ništa: njegovu je operu trebalo ušutkati poput lajavog pseta koje je odjednom ozlovoljilo svoga gazdu. Nastojao je analizirati različite elemente napada što je moguće trezvenije. Prije svega, veliki uspjeh opere, posebice u inozemstvu, preokrenuo se protiv nje. Samo nekoliko mjeseci ranije *Pravda* je u domoljubnom zanosu izvještavala o američkoj premijeri u Metropolitan Operi. A sada su te iste novine pisale da je *Lady Macbeth Mcenskog okruga* postigla uspjeh samo izvan Sovjetskog Saveza zato što je „nepolitička i konfuzna“, i zato što „golica perverzni ukus buržoazije svojom nesređenom i neurotičnom glazbom“.

Sljedeće, povezano s prethodnim, bilo je ono što je on shvatio kao kritiku iz vladine lože, artikulaciju onoga glupavog smijuljenja i zijevanja i ulizivačkog naginjanja prema skrivenom Staljinu. Tako je čitao kako njegova glazba „gače i rokće i reži“; kako njezina „razdražljiva i grčevita“ priroda proizlazi iz *jazza*; kako je pjevanje zamijenilo „vrištanje“. Opera je očito našvrljana s namjerom da zadovolji „slab duh“ onih koji su izgubili sav „zdrav ukus“ za glazbu i preferiraju „konfuznu bujicu zvukova“. Što se tiče libreta, namjerno se usredotočuje na najprljavije dijelove Ljenskovičeve priče: rezultat je „sirov, primitivan i vulgaran“.

No, njegovi su grijesi bili isto tako i politički. Tako je anonimna analiza nekoga tko se razumio u glazbu isto koliko i svinja u naranče bila ukrašena onim uobičajenim, ukiseljenim etiketama. Malograđanština, formalizam, mejerholjdovština, trockizam. Skladatelj nije napisao operu nego antioperu, čija je glazba hotimice bila sva uvrnuta. Pio je on s istoga otrovanog izvora na

kojem se „napajaju svi oni koji unose antistaljinističke deformacije u slikarstvo, poeziju, obrazovanje i znanost“. U slučaju da je potrebno sricati – a to je uvijek potrebno – politička opozicija je u suprotnosti „sa stvarnom umjetnošću, stvarnom znanošću i stvarnom književnošću“.

„Oni koji imaju uši, čut će“, volio je uvijek reći. Ali čak i onaj koji je bio gluh kao kamen nije mogao ne čuti što je „kaos umjesto glazbe“ poručivalo, i predvidjeti vjerojatne posljedice. U tekstu su bile tri rečenice koje nisu bile usmjerene samo prema njegovom teorijskom zastranjenju već i prema njemu osobno. „Skladatelj očito nije nikad razmišljao o tome što sovjetska publika traži i očekuje od glazbe.“ To je bilo dovoljno da mu oduzmu članstvo u Savezu skladatelja. „Opasnost ovakvog trenda po sovjetsku glazbu je očita.“ To je bilo dovoljno da mu oduzmu mogućnost skladanja i javnih nastupa. I konačno: „Lukava je to igra pametnjakovića koja može završiti vrlo loše.“ To je bilo dovoljno da mu oduzmu život.

Ali opet, bio je mlad, vjerovao je u svoj talent i bio je vraški uspješan do prije tri dana. Pa iako nije bio političar, ni po karakteru ni po sklonosti, bilo je ljudi kojima se mogao obratiti. Tako je u Moskvi najprije posjetio Platona Kjerženceva, predsjednika Komiteta za kulturu. Započeo je iznositi svoj plan o odgovoru koji je smišljao u vlaku. Mogao bi napisati obranu opere, jedno argumentirano pobijanje sve kritike, i predati tekst u *Pravdu*. Primjerice... No Kjeržencev, koliko god da je bio fin i ugladen, nije ga htio saslušati. Ono s čime su suočeni nije loša kritika, koju potpisuje kritičar čije mišljenje može varirati ovisno o tome koji je dan u tjednu ili kakva mu je probava. Riječ je o uvodniku *Pravde*, ne o nekom kratkotrajnom mišljenju kojem se moguće suprotstaviti, već o političkoj izjavi s najviše razine. Sveto pismo, drugim riječima. Jedini mogući smjer djelovanja koji je otvoren

Dmitriju Dmitrijeviču jest da se javno ispriča, odrekne svojih grešaka, i da objasni kako su ga dok je skladao operu vodili budalasti hirovi mladosti. S druge strane, trebao bi najaviti svoju namjeru da smjesta uroni u narodnu glazbu Sovjetskog Saveza, koja će mu pomoći u tome da se preusmjeri na sve ono što je autentično, pučko i melodiozno. Prema Kjeržencevu, bio je to jedini način da možda povrati milost.

Nije bio vjernik. Ali bio je kršten, i ponekad, kad bi prolazio pokraj otvorene crkve, zapalio bi svijeću za svoju obitelj. Također je vrlo dobro poznao Bibliju. Stoga je bio upućen u pojam grijeha, i njegov javni mehanizam. Grijeh, ispovijed grijeha, svećenikovo prosuđivanje, čin kajanja, oprost. Premda je bilo prilika kad je grijeh bio tako velik da ga čak ni svećenik nije mogao oprostiti. Da, on je znao formule i protokole, bez obzira pored koje crkve prošao.

Njegov drugi posjet bio je maršalu Tuhačevskom. Crveni Napoleon bio je još uvijek u svojim četrdesetima, ozbiljan, lijep muškarac s izrazitim zaliscima. Saslušao je o svemu što se dogodilo, uvjerljivo je sagledao Dmitrijevu poziciju štićenika, i iznio strateški prijedlog koji je bio jednostavan, smion i plemenit. On, maršal Tuhačevski, osobno će napisati pismo drugu Staljinu u kojem će se zauzeti za njega. Dmitriju Dmitrijeviču pao je kamen sa srca. Osjećao se smušeno i veselo kad je maršal sjeo za stol i postavio list papira ispred sebe. Ali čim je muškarac u odori dohvatio nalivpero i počeo pisati, nastupila je nagla promjena kod njega. Počeo mu je curiti znoj iz kose, iz njegovih zalizaka niz čelo, a sa zatiljka ravno u ovratnik. Jednom je rukom radio nervozne i nagle pokrete s rupčićem, dok mu je druga ruka s nalivperom svako malo zastajkivala. Takvo nevojničko drhtanje nije baš djelovalo ohrabrujuće.

*

Znoj je curio s njih u Anapi. Bilo je vruće na Kavkazu, a on nije nikada volio vrućinu. Zurili su u plažu u Malom zaljevu, ali on nije osjećao nikakvu želju da se rashladi kupanjem. Šetali su u sjeni šume iznad grada, gdje su ga izboli komarci. Potom ih je okružio čopor pasa i umalo žive pojeo. Ništa od toga nije bilo važno. Razgledavali su svjetionik u ljetovalištu, ali kad je Tanja nakrivila glavu, on se usredotočio na onaj slatki nabor kože na dnu njezina vrata. Obišli su stara kamena vrata koja su bila jedini ostatak otomanske tvrđave, no on je mislio o njezinim listovima, i načinu na koji se mišići pokreću dok hoda. U tim tjednima nije bilo ničega u njegovu životu osim ljubavi, glazbe i uboda komaraca. Ljubav u njegovu srcu, glazba u njegovoj glavi, ubodi na njegovoj koži. Pa ni raj nije bio pošteđen kukaca. Ali on jedva da im je zamjerao. Njihovi su ubodi bili bezazleni i na njemu nepristupačnim mjestima, losion se pravio od ekstrakta cvjetova karanfila. Ako je komarac uzrok tome da njezini prsti dodiruju njegovu kožu i da miriše na karanfil, kako bi mogao imati nešto protiv tog kukca?

Bilo im je devetnaest i vjerovali su u Slobodnu Ljubav: požudni turisti koje su više privlačila njihova tijela od lokalnih znamenitosti. Odbacili su okamenjene zapovijedi Crkve, društva, obitelji, i otišli živjeti kao muž i žena, a da pritom nisu bili muž i žena. To ih je privlačilo gotovo jednako kao i sam seksualni čin; ili je bilo, možda, neodvojivo od njega.

Ali onda je došlo ono vrijeme kada nisu bili zajedno u krevetu. Možda je Slobodna Ljubav riješila prvobitni problem, no nije se mogla nositi s drugima. Naravno da su se voljeli; ali to što su cijelo vrijeme bili skupa – usprkos njegovih tristo rubalja i njegove rane slave – nije bilo bez uvijanja. Dok je skladao, uvijek je točno znao što treba napraviti; donosio je ispravne odluke o tome što je glazbi – njegovoj glazbi – potrebno. I kada su se di-

rigenti ili solisti pristojno pitali može li *ovo* biti bolje, ili može li *ono* biti bolje, uvijek je odgovarao, „Siguran sam da ste u pravu. No, hajde da to sad ostavimo ovako. Napravit ću te promjene idući put.“ I bili su zadovoljni, i on također, jer ni u jednom trenutku nije namjeravao prihvatiti njihove sugestije. Zato što su njegove odluke, i njegov instinkt, bili ispravni.

Ali izvan glazbe... sve je bilo drukčije. Postajao je nervozan, nejasnih misli, pa je katkad donosio odluke naprosto samo zato da se stvar riješi, a ne zato što je znao što želi. Možda je njegova prerana umjetnička zrelost značila da je izbjegao one korisne godine običnog odrastanja. Ali što god da je uzrok, bio je loš u praktičnim stvarima života, što je uključivalo, naravno, i praktične stvari srca. Pa se tako u Anapi, istodobno s ljubavnom zanesenošću i opojnim zadovoljstvima seksa, našao na ulazu u jedan sasvim nov svijet, pun neželjenih šutnji, pogrešno shvaćenih znakova i mušićavih planova.

Ponovno su se vratili u svoje odvojene gradove, on u Lenjingrad, ona u Moskvu. No posjećivali bi se. Jednoga dana, on je dovršavao svoje djelo i zamolio ju je da sjedi uz njega: njezina prisutnost pružala mu je osjećaj sigurnosti. Malo poslije, ušla je njegova majka. Pogledala je ravno u Tanju, i rekla:

„Izađi i pusti Miću da dovrši svoje djelo.“

A on je odgovorio: „Ne, ja želim da Tanja ostane ovdje. To mi pomaže.“

Bila je to jedna od rijetkih zgoda kada se suprotstavio majci. Možda bi, da je to činio češće, njegov život bio drukčiji. Ili možda ne – tko bi znao? Ako je Sofija Vasiljevna uspjela manipulirati s Crvenim Napoleonom, kakve su uopće bile njegove šanse?

Njihov boravak u Anapi bila je prava idila. No idila, po definiciji, postaje idilom tek kad se okonča. Otkrio je ljubav; ali isto

tako otkrio je da ga ljubav ne čini „onim što on jest“, da ne širi duboko zadovoljstvo njime poput poput ulja od karanfila, već da ga čini smetenim i neodlučnim. Najviše je volio Tanju kad je bio daleko od nje. Kad su bili zajedno, postojala su očekivanja s obiju strana koja on nije znao prepoznati ili odgovoriti na njih. Tako su primjerice otišli na Kavkaz s naglaskom na tome da *nisu* muž i žena, da su slobodan par. Je li smisao takve pustolovine bio u tome da završe kao pravi muž i prava žena? To se činilo nelogičnim.

Ne, to nije bilo pošteno. Jedno od njihovih protuslovlja bilo je – koliko god ravnopravne bile riječi izgovorene s obiju strana – to što je on nju volio više nego što je ona voljela njega. Pokušao je probuditi ljubomoru u njoj, opisujući svoje flertove s drugim ženama – čak i zavodjenja, stvarna ili izmišljena – ali činilo se da je time više ljuti nego čini ljubomornom. Također je prijetio i samoubojstvom, više puta. Čak je i objavio da se oženio s nekom balerinom, što se i moglo dogoditi. Ali Tanja se svemu tome samo smijala. A onda se ona udala. Zbog čega ju je zavolio još više. Preklinjao ju je da se razvede od supruga i da se uda za njega; i opet, prijetio je da će se ubiti. Ništa od toga nije imalo nikakvog učinka.

Na početku mu je rekla, nježno, da ju je privukao zato što je nepatvoren i otvoren. No ako to nije bilo dovoljno da ga voli kao što je on volio nju, onda je poželio da je bilo drukčije. Niti se osjećao nepatvoren i otvoren. Te su riječi zvučale tako kao da ga žele držati u kutiji.

Zatekao se kako razmišlja o pitanjima poštenja. Osobnog poštenja, umjetničkog poštenja. Na koji su način povezani, ako su uopće bili povezani. I koliko te vrline svatko posjeduje, i koliko dugo te zalihe mogu trajati. Rekao je prijateljima da ako se ikada odrekne *Lady Macbeth Mcenskog okruga*, mogu zaključiti da je potrošio svoje poštenje.

Zamišljao je sebe kao nekoga tko ima snažne osjećaje, ali ih ne zna izraziti. No takvo je opravdanje bilo suviše lako, ono nije bilo pošteno. Iskreno, on je bio neurotik. Mislio je da zna što želi, i kad je dobio što je želio, više to nije želio, a kad je ostao bez toga, ponovo je to želio natrag. Naravno da je bio razmažen, jer je bio mamin sin, i brat dviju sestara; osim toga, bio je i umjetnik, od kojeg se očekivalo da ima „umjetnički karakter“; osim toga, bio je uspješan, zbog čega si je dozvoljavao drske ispade tipične za slavne ljude. Malko mu je već rekao u lice da je „previše tašt“. Ali u dubini duše bio je vrlo tjeskoban. Bio je potpuni neurotik. Ne, bio je nešto gore od toga: bio je histerik. Odakle mu takva narav? Nije od oca, niti je od majke. Hja, ne može se pobjeći od svoje naravi. To je također dio nečije sudbine.

Znao je dobro što je za njega bila idealna ljubav...

Ali dizalo je prošlo drugi kat, a potom i treći, i zaustavilo se pred njim. Podigao je kovčežić, vrata su se otvorila, a čovjek kojeg nije poznao izašao je zviždeći „Pjesmu o Kontraplanu“. Ugledavši njezina skladatelja, neznanac je prekinuo zviždati usred melodijske fraze.

Znao je, u sebi, što je bila za njega idealna ljubav. Nju je u potpunosti izražavala Maupassantova kratka priča o mladom zapovjedniku garnizona u jednom utvrđenom gradu na mediteranskoj obali. Antibes, ondje je to bilo. Bilo kako, mladi je časnik često odlazio u šumu izvan grada, gdje je susretao ženu lokalnog poduzetnika Monsieura Parissea. Sasvim prirodno, zaljubio se u nju. Žena ga je neprestano odbijala, sve do dana kad mu je rekla da će njezin suprug noćas biti na putu. Sastanak je dogovoren,

no u posljednji trenutak žena je primila brzojav: njezin je suprug završio posao ranije, pa stiže kući navečer. Zapovjednik garnizona, lud od strasti, proglasio je vojnu uzbunu i naredio da se gradska vrata zatvore do idućeg jutra. Muža su na povratku otjerali bajunetama i primorali ga da noć provede u čekaonici antibeske željezničke postaje. Sve to samo zato da bi časnik mogao uživati u nekoliko sati ljubavi.

Istina, on sebe nije mogao zamisliti kao zapovjednika vojne utvrde, čak ni ruševne turske kapije u uspavanom crnomorskom ljetovalištu. Ali važno je načelo. Tako bi trebalo voljeti – bez straha, bez granica, bez razmišljanja o tome što će biti sutra. I još, povrh svega, bez žaljenja.

*

Lijepe riječi. Lijepi osjećaji. Ipak, takvo ponašanje nije shvaćao. Mogao je zamisliti mladog poručnika Tuhačevskog da tako postupi, da je ikada bio zapovjednik garnizona. A njegov slučaj podivljale strasti... hja, bila bi to skroz drukčija priča. Bio je na turneji s Gaukom – solidnim dirigentom, ali buržujem od glave do pete. Bili su u Odesi. Bilo je to nekoliko godina prije nego što se oženio s Nitom. U to je vrijeme još uvijek pokušavao Tanju učiniti ljubomornom. Kao i Nitu, vjerojatno. Nakon fine večere vratio se u bar u Hotelu London i pokupio dvije djevojke. Ili su možda one pokupile njega. U svakom slučaju, sjele su za njegov stol. Obje su bile vrlo lijepe, i odmah ga je privukla ona koja se zvala Rozalija. Razgovarali su o umjetnosti i književnosti dok ju je milovao po stražnjici. Odveo ih je kući u kočiji, a prijateljica je skretala pogled dok je on prepipavao Rozaliju po cijelom tijelu. Zaljubio se, to mu je bilo sasvim jasno. Dvije su djevojke već dogovorile vožnju parobrodom do Batumija idući dan, i on ih je došao ispratiti. Ali djevojke nisu nikada prešle пристаниште, gdje

je Rozalijina prijateljica uhićena kao profesionalna prostitutka. Bilo je to iznenađenje za njega. Istodobno, osjećao je tako golemu ljubav prema Rožocki. Lupao je glavom o zid i čupao kosu, poput nekog lika iz lošeg romana. Gauk ga je nekoliko puta upozorio u vezi s tim dvjema ženama, rekao mu je da su obje prostitutke i grozne kučke. Ali to je samo raspirilo njegovo uzbuđenje – sve je to bilo tako zabavno. Toliko zabavno da se umalo oženio Rožockom. No kad su došli u matični ured u Odesi, shvatio je da je ostavio osobne dokumente u hotelu. I potom, nekako – ni sam ne zna zašto ili kako – sve se završilo tako da je u tri sata ujutro dok je kiša lijevala kao iz kabla pobjegao s broda koji je upravo pristao u Suhumi. Čemu sve to?

No poenta je u tome, da ni zbog čega nije žalio. Nema granica, nema razmišljanja o tome što će biti sutra. A kako je došlo do toga da je umalo oženio profesionalnu prostitutku? Takve su bile okolnosti, pretpostavljao je, a bilo je i elemenata *folie à deux*. Isto tako, i zbog njegove urođene proturječnosti. „Majko, ovo je Rozalija, moja supruga. Sigurno nisi iznenađena? Nisi li pročitala moj dnevnik, gdje sam zapisao 'Ženidba s prostitutkom'? Dobro je da žena ima neko zanimanje, ne misliš li tako?“ Osim toga, vrlo se jednostavno može razvesti, stoga zašto ne probati? Osjećao je tako golemu ljubav prema njoj, i nekoliko se dana poslije zamalo oženio njome, a već nekoliko dana poslije bježao je od nje po kiši. Dotle je stari Gauk sjedio u restoranu Hotela London, i dvojio je li da uzme jedan kotlet ili dva. I tko će ga znati što je bilo bolje? Odgovor stiže naknadno, kad je već prekasno.

On je bio introvertiran čovjek kojeg su privlačile ekstrovertirane žene. Je li u tome bio dio njegovih nevolja?

Zpalio je još jednu cigaretu. Između umjetnosti i ljubavi, između tlačitelja i žrtava, uvijek su bile cigarete. Zamišljao je Zakrevskijeva nasljednika iza pisaćeg stola, kako vadi kutiju Belomorija.

On bi odbio i ponudio svoje cigarete Kazbek. Istražitelj bi isto tako odbio, i svatko bi položio svoju kutiju na stol, i igra bi tako bila završena. Kazbek su pušili umjetnici, i sâm dizajn kutije sugerirao je slobodu: galopirajući konj i jahač u prvom planu, a planinski vrh Kazbek u drugom. Pričalo se da je Staljin osobno dopustio takav dizajn, premda je Veliki Vođa pušio svoju marku, Hercegovina flor. Te su se cigarete posebno radile za njega, s takvom zastrašujućom preciznošću kakvu je teško zamisliti. Staljin ne bi jednostavno stavio Hercegovinu flor između svojih usana. Ne, on je više volio otkinuti filter i smrviti duhan u svoju lulu. Na Staljinovu radnom stolu, pričali su oni koji su znali onima koji nisu znali, vladao je grozan nered odbačenih papirića, filtera i pepela. On je to znao – ili bolje, rekli su mu to više puta – jer ništa u vezi sa Staljinom nije bilo dovoljno nevažno da bi bilo zanemareno.

Nitko nije smio pušiti Hercegovinu flor u Staljinovoj prisutnosti – osim onih koje bi ponudio, a takvi su potajice pokušavali sačuvati cigaretu nepopušenu i poslije se hvaliti njome kao svetom relikvijom. Oni koji su izvršavali Staljinove zapovijedi obično su pušili Belomori. Svi u NKVD-u pušili su Belomori. Crtež na kutiji prikazivao je kartu Rusije; crveno označen bio je Bjelomorski kanal, prema kojem su cigarete dobile ime. To Veliko Sovjetsko Ostvarenje iz ranih tridesetih sagradili su kažnjenici. Neobično, od toga je napravljena velika propaganda. Isticalo se kako kažnjenici nisu samo pomagali u nacionalnom napretku već su isto tako i „preodgajali sebe“. Hja, ondje je bilo sto tisuća radnika, pa je moguće da su se neki od njih moralno popravili, ali četvrtina od njih je umrla, kako se govori, i ti se zasigurno nisu preodgajali. Oni su bili samo iverje koje je letjelo uokolo dok se sjeklo drvo. A NKVD-ovci bi zapušili svoj Belomori i zamišljali u dimu cigareta nove prilike u kojima će mahati svojim sjekirama.

Nema dvojbe da je pušio u trenutku kad je Nita ušla u njegov život. Nina Varzar, najstarija od triju sestara Varzar, stigla upra-

vo s teniskog terena, odisala je vedrinom, smijehom i znojem. Atletske građe, samouvjerena, omiljena, s tako zlatnom kosom da je izgledalo kao da su joj i oči zlatne. Diplomirana fizičarka, odlična fotografkinja koja je imala svoju vlastitu tamnu komoru. Ne previše zainteresirana za kućanske poslove, to je bila istina; ali nije bio ni on. U nekakvom romanu, svi njegovi životni strahovi, njegova mješavina snage i slabosti, njegove sklonosti histeriji – sve bi se uskomešalo u ljubavnom vrtlogu i dovelo do blaženoga bračnog spokoja. No jedno od brojnih životnih razočaranja jest to što život nije nikada poput romana, napisao ga Maupassant ili bilo tko drugi. Pa, možda je najbliže kratkoj Gogoljevoj humoresci.

I tako su se on i Nina upoznali, i postali ljubavnici, ali on je svejedno pokušavao preoteti Tanju od njezina muža, a onda je Tanja zatrudnjela, pa su on i Nina dogovorili datum vjenčanja, ali u posljednjem trenu on se nije mogao suočiti s time pa se predomislio i pobjegao i sakrio, no ipak su ustrajali i nekoliko mjeseci poslije oženili su se, a onda je Nina pronašla ljubavnika, pa su zaključili kako između njih postoje nepremostive teškoće i da bi se trebali razdvojiti i rastati, a onda je i on pronašao ljubavnicu, i oni se se razdvojili i predali papire za rastavu, ali kad je došlo do rastave shvatili su da su učinili pogrešku pa su se šest tjedana nakon rastave ponovno oženili, ali svejedno nisu riješili svoje probleme. I usred svega toga on je pisao svojoj ljubavnici Jeleni: „Prilično sam malodušan i ne znam hoću li ikada biti sretan.“

I tada je Nita ostala u drugom stanju, i sve se nužno popravilo. Osim što je u četvrtom mjesecu Nitine trudnoće započela prijestupna 1936. godina, na čiji je dvadeset i šesti dan Staljin odlučio poći u operu.

*

Prvo što je učinio nakon što je pročitao *Pravdin* uvodnik bilo je da je poslao brzojav Glikmanu. Zamolio je prijatelja da ode

do Glavne lenjingradske pošte i da se pretplati na sve novine o toj temi. Glikman će mu ih donositi svakoga dana u stan, i oni će ih zajedno čitati. Kupio je jedan veliki album na čiju je prvu stranicu nalijepio „Kaos umjesto glazbe“. Glikman je to smatrao pretjerano mazohističkim, ali Dmitrij je rekao: „To mora biti ovdje, to mora biti ovdje.“ Poslije je lijepio unutra svaki novi članak kako bi se pojavio. Nikada se prije nije trudio čuvati novinske osvrtne, ali ovo je bilo drukčije. Sada nisu samo ispitivali njegovu umjetnost već su u uvodniku ispitivali i njegov život.

Primijetio je kako su glazbeni kritičari koji su tijekom prošle dvije godine stalno hvalili *Lady Macbeth Mcenskog okruga* odjednom zaključili kako je posve bezvrijedna. Neki su iskreno priznali svoje prethodne pogreške, objašnjavajući da im je *Pravdin* uvodnik otvorio oči. Kako su bili sasvim obmanuti glazbom i njezinim skladateljem! Konačno su vidjeli što opasni formalizam i kozmopolitizam i trockizam predstavljaju po istinsku prirodu ruske glazbe! Isto je tako primijetio koji su glazbenici javno ustali protiv njegova djela, a koji su se prijatelji i znanci distancirali od njega. Prividno smiren čitao je pisma koja su mu stizala od običnih ljudi, koji su slučajno znali njegovu privatnu adresu. Mnogi od njih savjetovali su mu da si odsječe magareće uši, zajedno s glavom. I potom se fraza nakon koje više nema povratka počela pojavljivati u novinama, umetnuta u najobičniju rečenicu. Primjerice: „Danas će se održati koncert na kojem će se izvoditi djela narodnog neprijatelja Šostakoviča.“ Takve riječi nikada ne dolaze slučajno, ili bez odobrenja s najviše razine.

*

Zašto je, pitao se, Vlast sada preusmjerila svoju pozornost na glazbu, i na njega? Vlast se uvijek daleko više zanimala za riječi nego za note: pisci, a ne skladatelji, bili su proglašeni inženjerima ljudskih duša. Pisce se osuđivalo na prvoj stranici *Pravde*, sklada-

telje na trećoj. Dvije stranice su ih dijelile. A to uopće nije bilo nevažno: to je moglo činiti razliku između smrti i života.

Inženjeri ljudskih duša: hladna, mehanička fraza. Uostalom... pa čime se umjetnik trebao baviti, ako ne ljudskom dušom? Osim ako umjetnik nije želio biti samo puki ukras, ili mezimac bogatih i moćnih. On je osobno uvijek bio antiaristokrat, u osjećajima, politici, umjetničkim načelima. U ono optimistično vrijeme – zapravo prije svega nekoliko godina – kad je budućnost cijele zemlje, ako ne cijelog čovječanstva, bila iznova napravljena, činilo se kako se sve umjetnosti mogu ujediniti u veličanstvenom zajedničkom projektu. Glazba i književnost, i kazalište, i film, i arhitektura, i fotografija oblikovat će dinamično savezništvo, neće samo odražavati društvo ili ga kritizirati ili satirizirati, već će ga *stvarati*. Umjetnici će, svojom slobodnom voljom, i bez ikakva političkog usmjerenja, pomoći svojim drugovima da im se duše razviju i procvatu.

Zašto ne? To je bio najstariji san umjetnika. Ili, kako je sada mislio, najstarija fantazija umjetnika. Zato što su politički činovnici ubrzo preuzeli kontrolu nad projektom, isprali iz njega slobodu i imaginaciju, i složenost, i nijanse bez kojih su umjetnici postajali smiješni. „Inženjeri ljudskih duša“. Postojala su dva glavna problema. Prvi je bio u tome što mnogi ljudi nisu željeli da im duše budu isplanirane, hvala lijepa. Bili su zadovoljni sa svojim dušama, onakvima s kakvima su se rodili; i kada ste ih pokušali voditi, oni su se odupirali. Dođite na ovaj besplatni koncert na otvorenom, družite se. Oh, mi uistinu mislimo da biste trebali doći. Da, naravno da je dragovoljno, ali mogla bi biti greška ako se ne pojavite...

A drugi problem s upravljanjem ljudskim dušama bio je glavni. Riječ je o ovome: tko upravlja inženjerima?

Sjećao se jednog koncerta na otvorenom u parku u Harkovu. Njegova Prva simfonija izazvala je lavež svih okolnih pasa. Svje-

tina se smijala, orkestar je zasvirao glasnije, psi su zaštekali još jače, publika se smijala još više. Sada, njegova je glazba potaknula lavež krupnih pasa. Povijest se ponavljala: prvi put kao farsa, drugi put kao tragedija.

Nije se želio pretvoriti u dramski lik. Ali ponekad, dok su mu misli vrludale u sitne sate, pomislio bi: dakle, u ovo se pretvorila povijest. Sva ona borba, i idealizam, i nada, i napredak, i znanost, i umjetnost, i savjest i sve to završava ovako, s čovjekom koji stoji pred dizalom, s kovčezicom pokraj noge u kojem su cigarete, rublje i prašak za pranje zuba; stoji ondje i čega da ga odvedu.

Natjerao sa da misli na jednog drugog skladatelja s drukčijim putnim kovčegom. Prokofjev je napustio Rusiju i pobjegao na Zapad ubrzo nakon Revolucije, i prvi se put vratio 1927. godine. Bio je profinjen čovjek, Sergej Sergejevič, njegovana ukusa. Također je bio pripadnik scijentističke crkve – ali to nije važno za ovu priču. Carinici na sovjetskoj granici nisu bili profinjeni; osim toga njihove su glave bili pune ideja o sabotaži i špijunima i kontrarevoluciji. Otvorili su Prokofjevljevi kovčeg i ugledali na vrhu nešto što ih je zbunilo: pidžamu. Odmotali su je, podignuli, preokretali je ovako i onako, i onda su se začuđeno pogledali. Možda je Sergeju Sergejeviču bilo neugodno. U svakom slučaju, prepustio je objašnjenje svojoj ženi. Ali Ptaška je, poslije godina provedenih u egzilu, zaboravila kako se na ruskom kaže noćna košulja. Problem je naposljetku riješen pantomimom, pa je bračni par propušten. No na neki način ta je zgoda posve tipična za Prokofjeva.

Njegov album. Kakav to tip čovjeka kupuje album i ispunjava ga novinskim člancima u kojima ga se vrijeđa. Luđak? Ironist? Rus?

Pomislio je na Gogolja dok je stajao pred ogledalom i izvikivao s vremena na vrijeme svoje ime, s gađenjem i otuđenjem. Njemu to nije izgledalo kao čin luđaka.

Njegov službeni status bio je „nepartijski boljševik“. Staljin je volio reći kako je najveća vrlina boljševika skromnost. Da, a Rusija je domovina slonova.

Kad se Galina rodila, on i Nita šalili su se kako će joj dati krsno ime Sumburina. To znači Mala Šeprtlja. Šeprtljica. Bio bi to čin smione ironije. Ne, već samoubilačke budalaštine.

Na Tuhačevskijevo pismo Staljin nije odgovorio. Dmitrij Dmitrijevič nije poslušao savjet Platona Kjerženceva. Nije dao nikakvu javnu izjavu, nije se ispričao zbog mladenačkih hirova, nije se javno pokajao, no ipak je povukao Četvrtu simfoniju, koja bi onima bez sluha zasigurno zvučala poput mješavine kvakanja i roktanja i režanja. U međuvremenu sve njegove opere i baleti bili su skinuti s repertoara. Njegova karijera naprosto je zaustavljena. I onda, u proljeće 1937., imao je svoj Prvi Razgovor s Vlasti. Naravno, razgovarao je s Vlasti i prije, ili je Vlast razgovarala s njim: službenici, birokrati, političari, dolazili su sa savjetima, ponudama, ultimatumima. Vlast je razgovarala s njim preko novina, javno, i šaputala mu na uho, sasvim privatno. U posljednje vrijeme Vlast ga je ponižavala, oduzela mu sredstva za život, naredila mu da se pokaje. Vlast mu je govorila kako želi da on stvara, kako želi da živi. Sada je aludirala da možda, stvar se razmatra, uopće ne želi da on i dalje živi. Vlast je odlučila da se nađe licem u lice s njim. Ime Vlasti bilo je Zakrevski, i Vlast je, kao što je pokazivala ljudima poput njega u Lenjingradu, stanovala u Velikoj Kući. Mnogi od onih koji su ušli u Veliku Kuću na Litejnom prospektu nisu nikada više viđeni.

Zakazali su mu sastanak u subotu ujutro. Govorio je obitelji i prijateljima da je u pitanju samo puka formalnost, možda auto-

matska posljedica neprestanih članaka protiv njega u *Pravdi*. Jedva da je i sam vjerovao u to, a sumnjao je da su i drugi povjerovali. Ne zovu se ljudi baš često u Veliku Kuću kako bi razgovarali o glazbenoj teoriji. On je stigao, naravno, točno na vrijeme. I Vlast je u početku bila korektna i pristojna. Zakrevski se raspitivao o njegovom radu, kako mu idu poslovi, što namjerava skladati iduće. Odgovorio je, pohvalio se, gotovo refleksno, kako priprema simfoniju o Lenjinu – što je možda i bila istina. Onda je pomislio kako bi bilo pametno da spomene kampanju koja se protiv njega provodi u novinama, i bio je ohrabren istražiteljevim skoro pa nehajnim odbacivanjem takvih tema. Potom su ga pitali o prijateljima, i s kime se redovito viđa. Nije znao kako bi odgovorio na ta pitanja. Zakrevski mu je pomogao.

„Vi se, koliko mi je poznato, poznajete s maršalom Tuhačevskim?“

„Da, poznajem ga.“

„Ispričajte mi o tome kako ste se ga upoznali?“

Prisjetio se susreta iza pozornice u Maloj dvorani u Moskvi. Objasnio je da je maršal poznati ljubitelj glazbe koji je bio na njegovim brojnim koncertima, da je svirao violinu, i da je izrađivao violine iz hobija. Maršal ga je pozvao k sebi u stan, čak su i svirali zajedno. Bio je dobar violinist za amatera. Je li mislio „dobar“? Sposoban, svakako. I da, mogao je još napredovati.

Ali Zakrevski nije bio zainteresiran za to kako su napredovali maršalov prstomet i gudačka tehnika.

„Išli ste k njemu u mnogim prilikama?“

„Od vremena do vremena, da.“

„Od vremena do vremena u razdoblju od koliko godina? Osam, devet, deset?“

„Da, vjerojatno je tako.“

„Dakle, recimo, nek su bila četiri ili pet posjeta godišnje? Četrdeset ili pedeset sveukupno?“

„Manje, rekao bih. Nisam nikada brojio. Ali manje.“

„Ipak, bili ste prisran prijatelj maršala Tuhačevskog?“

Razmislio je na trenutak. „Ne, ne prisran prijatelj, ali dobar prijatelj.“

Nije spomenuo da mu je maršal dogovorio novčanu potporu, dijelio mu savjete, napisao pismu Staljinu kako bi se zauzeo za njega. Ili je Zakrevski to znao, ili možda nije.

„I tko je još bio prisutan na tih četrdeset ili pedeset druženja u kući vašega dobrog prijatelja?“

„Ne baš mnogi. Samo članovi obitelji.“

„Samo članovi obitelji?“ Istražitelj je s pravom zvučao skeptično.

„I glazbenici. I muzikolozi.“

„Postoji li kakva šansa da je ondje bio i poneki političar?“

„Ne, nije bilo političara.“

„Jeste li posve sigurni u vezi s tim?“

„Pa, vidite, ponekad se okupio popriličan broj ljudi. A ja nisam točno... Ustvari, ja sam često svirao klavir...“

„A o čemu ste razgovarali?“

„O glazbi.“

„I politici.“

„Ne.“

„Hajde, hajde, kako bi nekome pošlo za rukom da ne govori o politici s maršalom Tuhačevskim?“

„On nije bio, ako se smije reći, na dužnosti. Bio je među prijateljima i glazbenicima.“

„A je li bilo ondje još nekih drugih političara koji nisu bili na dužnosti?“

„Ne, nikada. Nikada se nije razgovaralo o politici u mojoj prisutnosti.“

Istražitelj je dugo gledao u njega. Onda je došlo do promjene u njegovu glasu, kao da ga želi pripremiti na ozbiljnost i ugroženost njegova položaja.

„Sada, mislim kako je vrijeme da dobro protresete svoja sjećanja. Nije moguće da ste bili u domu maršala Tuhačevskog, u

svojstvu 'dobrog prijatelja', kako ste sami kazali, da ste se redovito viđali s njim u posljednjih deset godina, a da niste govorili o politici. Primjerice o uroti i atentatu na druga Staljina. Što ste čuli u vezi s tim?“

U tom trenutku on je znao da je mrtav čovjek. 'I još jednom kucnuo je čas' – i to ovog puta njegov. Neprestano je ponavljao, najiskrenije što je mogao, da se kod maršala Tuhačevskog nije nikada razgovaralo o politici; to su bile isključivo glazbene večeri, državna pitanja ostavljala su se na ulazu zajedno sa šeširima i kaputima. Nije bio siguran da je to bila najbolja metafora. Ali Zakrevski ga je jedva slušao.

„Onda predlažem da promislite malo bolje“, istražitelj mu je rekao. „Neki od ostalih gostiju već su potvrdili da je postojala urota.“

Shvatio je da je Tuhačevski sigurno već bio uhićen, da je maršalova karijera bila gotova, jednako kao i njegov život, da je ispitivanje tek započelo i da će svi oni iz maršalove blizine ubrzo nestati s lica zemlje. Njegova osobna nedužnost bila je nevažna. Istinitost njegovih odgovora bila je nevažna. Već je bilo odlučeno što je bilo odlučeno. I ako je potrebno pokazati da je urota koju su upravo razotkrili, ili upravo izmislili, bila tako pogubno raširena da je u nju uključen čak i najslavniji – premda od nedavno u nemilosti – državni skladatelj, onda će to i pokazati. Što je objašnjavalo ravnodušni ton Zakrevskog kad je razgovor priveo kraju.

„U redu. Danas je subota. Točno je podne, i možete ići. Ali dajem vam samo četrdeset i osam sati. U ponedjeljak u podne svega ćete se prisjetiti bez greške. Morate se sjetiti svake pojedinosti iz svih razgovora u vezi s urotom protiv druga Staljina, u kojima ste bili jedan od ključnih svjedoka.“

*

On je bio mrtav čovjek. Sve je ispričao Niti, i osjetio je ispod njezina umirivanja kako se slaže s time da je on mrtav čovjek.

Znao je da mora zaštititi svoje najbliže, a da bi to učinio, morao je ostati hladne glave, no bio je izbezumljen. Spalio je sve što je moglo biti inkriminirajuće – osim što kad vas jednom etiketiraju kao narodnog neprijatelja i ortaka poznatog atentatora, sve oko vas postaje inkriminirajuće. Mogao je isto tako spaliti čitav stan. Bojao se za Nituu, za svoju majku, za Galju, za sve koji su ikad ušli ili izašli iz njegova stana.

„Nitko ne može pobjeći od svoje sudbine.“ I tako, on će biti mrtav u tridesetoj. Stariji od Pergolesija, istina, ali mlađi od Schuberta. I od Puškina, što se toga tiče. Njegovo ime i glazba bit će izbrisani. Ne samo da više neće biti živ, nego će izgledati kao da nikada i nije živio. Bio je pogreška, brzo ispravljena, lice s fotografije koje će nestati kod iduće reprodukcije. I čak ako, jednom u budućnosti, njegovo ime bude nekako iskopano, što će se pronaći? Četiri simfonije, jedan klavirski koncert, nekoliko suita za orkestar, dva komada za gudački kvartet, ali nijedno dovršeno, nekoliko komada za klavir, sonata za violončelo, dvije opere, nešto filmske i baletne glazbe. Po čemu će biti zapamćen? Operi koja ga je bacila u nemilost, simfoniji koju je mudro povukao? Možda će njegova Prva simfonija biti veseo preludij u koncerte zrelih radova skladatelja koji su imali dovoljno sreće da ga nadžive.

Ali i to je bila lažna utjeha, shvatio je. Ono što on misli o sebi je nevažno. Budućnost će ocijeniti kako će već ocijeniti. Primjericice, kako je njegova glazba sasvim beznačajna. Kako je mogao nešto postići kao skladatelj da se nije, zbog taštine, uključio u izdajničku urotu protiv državnog vođe. Tko može reći u što će budućnost vjerovati? Mi svi previše očekujemo od budućnosti – nadajući se kako će se ona svađati sa sadašnjošću. I tko bi mogao predvidjeti kakvu će sjenu njegova smrt baciti na njegovu obitelj. Zamislio je Galju kako sa šesnaest godina izlazi iz sirotišta u Sibiru, vjerujući da su je njezini roditelji bezosjećajno napustili, nesvjesna toga da je njezin otac ikada napisao i jednu notu.

Kada su prve prijetnje započele, rekao je prijateljima: „Da mi odrežu i obje ruke, nastavit ću pisati glazbu s olovkom u ustima.“ Bile su to riječi prkosa koje su svima trebale podići moral, uključujući i njegov vlastiti. Ali oni mu nisu namjeravali odrezati ruke, njegove male, „nepijanističke“ ručice. Oni su ga željeli mučiti, i on će se odmah složiti sa svime što kažu, jer ne može podnijeti bol. Staviti će popis s imenima pred njega, i on će ih sve uplesti. Ne, koji će izgovoriti načas, brzo će se pretvoriti u Da, Da, Da i Da. Da, bio sam u to vrijeme u maršalovu stanu; da, čuo sam da govori sve što vi kažete da je rekao; da taj general i taj političar sudjelovali su u uroti, vidio sam ih i čuo svojim očima i ušima. Ali neće biti melodramatičnog rezanja ruku, tek metak u zatiljak da se završi posao.

Te su njegove riječi bile u najboljem slučaju glupo razmetaње, a u najgorem puka retorička figura. A Vlast ne zanimaju retoričke figure. Vlast priznaje jedino činjenice, i njezin jezik čine fraze i eufemizmi oblikovani sa svrhom da te činjenice obznane ili sakriju. Nije bilo skladatelja koji su pisali svoju glazbu s olovkom među zubima u Staljinovoj Rusiji. Otada nadalje postojala su samo dva tipa skladatelja: oni koji su bili živi i prestrašeni, i oni koji su bili mrtvi.

*

Kako je još nedavno osjećao u sebi mladenačku neuništivost. I više od toga – njezinu nepotkupljivost. A duboko ispod svega toga, uvjerenje u ispravnost i istinitost svog talenta koji je imao, i sve glazbe koju je napisao. Sve to nije bilo ni na koji način potkopano. Samo što je, sada, bilo posve nevažno.

U subotu navečer, pa opet u nedjelju navečer, opio se da lakše zaspi. To nije bilo teško. Bio je osjetljiv na alkohol, i već bi zbog

nekoliko čašica votke morao prileći. Ta slabost imala je i svoje dobre strane. Pijete, a potom spavate, dok drugi nastavljaju piti. Zbog toga ste iduće jutro svježiji i sposobniji za rad.

Anapa je bila poznata kao središnje lječilište grožđanom terapijom. Jednom se prilikom šalio i rekao Tanji da on više voli terapiju votkom. I tako je, sada, kada su možda pred njim dvije posljednje noći u njegovu životu, posegnuo za tim lijekom.

Toga je ponedjeljka poljubio Nitu, zagrlio Galju posljednji put i uhvatio autobus za zloslutnu sivu zgradu na Litejnom prospektu. On je uvijek bio savršeno točan, pa će tako biti i kad je u pitanju njegova smrt. Bacio je pogled na rijeku Nevu, koja će ih sve nadživjeti. U Velikoj Kući prijavio se stražaru na prijamnom šalteru. Vojnik je provjerio u popisu, ali nije mogao naći njegovo ime. Zatražio je da ponovno kaže svoje ime. Dmitrij ga je poslusašo. Vojnik je još jednom prošao kroz popis.

„Zašto ste došli? Kod koga ste došli?“

„Kod istražitelja Zakrevskog.“

Vojnik je lagano kimnuo. I potom, ne podignuvši pogled, reče: „Hja, možete ići kući. Niste na popisu. Zakrevski danas nije ovdje, stoga nema nikoga da vas primi.“

Tako je završio njegov Prvi Razgovor s Vlasti.

Vratio se kući. Pretpostavio je kako je u pitanju nekakav trik – pustili su ga zato da ga mogu pratiti i uhititi sve njegove prijatelje i kolege. Ali bila je riječ o iznenadnom sretnom obratu u njegovu životu. Između subote i ponedjeljka sâm Zakrevski našao se pod istragom. Onaj koji ga je trebao ispitivati sada je ispitivan. Onaj koji ga je trebao strpati u zatvor sada je u zatvoru.

Ipak, ako njegov otpust iz Velike Kuće i nije bio varka, mogao je samo biti birokratsko kašnjenje. Malo je vjerojatno da će odu-

stati od progona Tuhačevskog, stoga je odlazak Zakrevskog bio samo privremena zapreka. Neki novi Zakrevski bit će imenovan, i onda će ponovno primiti sudski poziv.

Tri tjedna nakon uhićenja maršal je strijeljan, zajedno s elitom Crvene armije. Urota generala koji su spremali atentat na druga Staljina bila je otkrivena na vrijeme. Među onima iz Tuhačevskijeva najbližeg kruga suradnika koji su uhićeni i strijeljani bio je i zajednički prijatelj Nikolaj Sergejevič Žiljajev, glasovit muzikolog. Možda je postojala urota muzikologa koju je trebalo razotkriti, koju slijedi urota skladatelja pa i urota trombonista. Zašto ne? „Samo ludilo vlada svijetom.“

Činilo se tako nedavno kad su se svi zajedno smijali definiciji muzikologa koju je dao profesor Nikolaj. Zamislite da jedemo kajganu, rekao je profesor. Moj ju je kuhar Paša pripremio, i vi i ja je jedemo. Tada pride neki tip koji nikada nije pripremao kajganu niti ju ikada jede, ali govori o njoj kao da zna sve o njoj – *to* je muzikolog.

No sada se to više nije činilo tako smiješnim otkako su počeli ubijati čak i muzikologe. Zločini Nikolaja Sergejeviča Žiljajeva bili su opisani kao monarhizam, terorizam i špijunaža.

I tako su započela njegova bdjenja ispred dizala. Nije bio usamljen u tome. I drugi su uzduž čitavog grada činili isto, želeći na taj način poštedjeti one koje su voljeli spektakla njihova uhićenja. Svake je noći slijedio istu rutinu: ispraznio bi crijeva, poljubio uspavanu kćer, poljubio budnu ženu, uzeo kovčežić iz njezinih ruku, i zatvorio kućna vrata. Gotovo kao da odlazi na noćnu smjenu. Što je na neki način to i bilo. I onda bi stajao i čekao, razmišljajući o prošlosti, plašeći se budućnosti, pušeći cigarete, probijajući se kroz kratkotrajnu sadašnjost. Kovčežić uz

njegove noge bio je tu da ga umiri, i da umiri druge, posve praktično. Zbog njega je izgledao kao da upravlja događajima, a ne da je njihova žrtva. Muškarci koji su otišli iz kuće s kovčegom u rukama obično su se vratili. Muškarci koji su bili izvučeni iz krejeta u pidžamama obično se nisu vratili. Je li to bila istina nije bilo važno. Ono što je bilo važno jest sljedeće: s kovčegom je izgledao kao da ne strahuje.

Jedno od pitanja koja su mu se motala po glavi bilo je: je li hrabro stajati ovdje i čekati, ili je to kukavički? Ili ništa od toga – već samo razborito? Nije očekivao da će otkriti odgovor.

*

Hoće li Zakrevskijev nasljednik započeti isto kao Zakrevski, uljudnim uvodima, potom zaoštavanjem, prijetnjama, pa pozivom da se vrati s popisom imena? Ali koji su im dodatni dokazi potrebni protiv Tuhačevskog, s obzirom na to da su ga već ispitali, osudili i smaknuli? Prije će biti da je riječ o proširenoj istrazi nad maršalovim vanjskom prijatelja, unutarnji krug je odrađen. Ispitivat će ga o njegovim političkim uvjerenjima, o njegovoj obitelji i njegovim profesionalnim vezama. Hja, mogao se sjetiti sebe kao dječaka koji stoji ispred stambene zgrade u Nikolajevskoj ulici, kako ponosno nosi crvenu vrpču na svom kaputiću; kasnije, kako hrli sa skupinom učenika prema željezničkoj postaji Finska ususret velikom Lenjinu na njegovu povratku u Rusiju. Njegove najranije skladbe, koje su prethodile njegovu službenom Opus broj jedan, bile su „Pogrebni marš za žrtve Revolucije“ i „Himna slobodi“.

No kako je nastavio, tako činjenice više nisu bile činjenice, već samo izjave podložne različitim interpretacijama. Primjerice, išao je u školu s djecom Kerenskog i Trockog: nekad je ta činjenica izazivala ponos, potom zanimanje, a danas, možda, nijemi stid. Primjerice, njegov ujak Maksim Lavrentijevič Kostrikin, stari

boljševik prognan u Sibir zbog sudjelovanja u revoluciji 1905., bio je prvi čovjek koji je u svom nećaku potaknuo simpatije za revoluciju. Ali stari boljševici, nekoć ponos i blaženstvo, danas su bili mnogo češće prokletstvo.

Nikada se nije učlanio u Partiju – i nikada neće. Nije se mogao priključiti partiji koja ubija, razlog je vrlo jednostavan. Ali kao „nepartijski boljševik“ dopuštao je da ga prikazuju kao nekoga tko u potpunosti podržava Partiju. Pisao je glazbu za film, balete i oratorije koji veličaju Revoluciju i sva njezina djela. Njegova Druga simfonija bila je kantata posvećena desetoj godišnjici Revolucije, u koju je umetnuo neke upravo odvratne stihove Aleksandra Bezimjenskog. Napisao je djela u kojima pozdravlja kolektivizaciju i osuđuje sabotaže u industriji. Njegova glazba za film *Kontraplan* – o skupini tvorničkih radnika koji spontano osmisle plan za povećanje proizvodnje – postigla je golem uspjeh. „Pjesmu o Kontraplanu“ ljudi su zviždali i pjevušili uzduž čitave zemlje, i rade to još uvijek. Trenutačno – možda zauvijek, a zasigurno onoliko dugo koliko će biti potrebno – radio je na simfoniji posvećenoj sjećanju na Lenjina.

Sumnjao je da će išta od toga biti dovoljno uvjerljivo za Zakrevskijeva zamjenika. Vjeruje li on i jednim dijelom svoje duše u komunizam? Svakako, ako mu je alternativa fašizam. No nije vjerovao u utopiju, u popravljjanje čovječanstva, u inženjerstvo ljudskih duša. Pet godina nakon Lenjinove nove ekonomske politike napisao je prijatelju da će „raj na zemlji doći za 200 milijardi godina“. I ta je izjava bila, sada mu se činilo, previše optimistična.

Teorije su bile čiste, uvjerljive i razumljive. Život je bio prljav i prepun gluposti. On je teoriju Slobodne Ljubavi proveo u praksi, prvo s Tanjom, a potom s Nitom. Ustvari, s objema istodobno; one su se preklapale u njegovu srcu, i ponekad to još uvijek čine. Bio je to spor i bolan posao, otkrivanje da se teorija ljubavi ne

poklapa sa životnom stvarnošću. Bilo je to kao da ste očekivali kako ćete napisati simfoniju zato što ste jednom pročitali priručnik o kompoziciji. A povrh svega, on sâm bio je malodušan i neodlučan – osim u onim prilikama kada je bio pun volje i odlučan. Ali ni onda nije neophodno donosio prave odluke. Hja, njegov emocionalni život bio je... kako ga je najbolje sažeti? Žalosno se osmjehnuo sam sebi. Da, ustvari: kaos umjesto glazbe.

On je želio Tanju; njegova majka je negodovala. On je želio Ninu; njegova majka je negodovala. Skrivao je od nje brak nekoliko tjedana, jer nije želio da njihova prva sreća bude okaljana lošim osjećajima. Priznaje da to nije bio najveći herojski čin u njegovom životu. A kada je napokon objavio novost, majka je reagirala kao da je sve već znala – možda je pročitala matičarev zapisnik – i nije vidjela nijedan razlog da to pozdravi. Govorila je o Nini na način koji je zvučao kao pohvala, premda je zapravo bila kritika. Možda će, nakon njegove smrti, koja bi mogla biti blizu, njih dvije osnovati zajedničko kućanstvo. Majka, snaha, unuka: tri generacije žena. Takva su kućanstva postajala sve češća u Rusiji tih dana.

On je možda griješio u mnogim stvarima, ali nije bio budala, ni sasvim naivan. Bio je svjestan od početka da treba dati Cezaru Cezarovo. Zašto je onda Cezar bio ljut na njega? Nitko mu nije mogao predbaciti da nije bio produktivan: pisao je brzo, i rijetko je kasnio s rokovima. Bio je sposoban napisati milozvučnu glazbu s kojom je bio zadovoljan mjesec dana, a njegova publika čitavo desetljeće. Ali upravo u tome i jest poenta. Cezar nije samo zahtijevao da mu se vrati ono što mu pripada nego je odredio i valutu u kojoj mu treba biti plaćeno. Zašto, družo Šostakoviču, vaša nova simfonija ne zvuči kao divna „Pjesma o Kontraplanu“? Zašto umorni radnik iz čeličane ne zviždi njezinu glavnu temu na putu kući? Mi znamo, družo Šostakoviču, da ste vi itekako

sposobni napisati glazbu koju narod voli. Zašto stoga ustrajete u svojem formalističkom kvakanju i roktanju nad kojima samodopadna buržoazija, koja još uvijek dominira u našim koncertnim dvoranama, glumi oduševljenje?

Da, bio je naivan kad je riječ o Cezaru. Ili bolje rečeno, radio je u zastarjelom modelu. U stara vremena Cezar je tražio porez u novcu, svotu koja potvrđuje njegovu vlast, određeni postotak vaše izračunate vrijednosti. No stvari su su promijenile, i novi su Cezari iz Kremlja unaprijedili sistem, danas porez iznosi 100 % vaše vrijednosti. Ili, ako je moguće, i više.

Dok je bio student – u onim godinama veselja, nade i neranjiivosti – crncio je tri godine kao pijanist u kinu. Pratio je glazbom događaje na filmskom platnu u kinu Piccadilly na Nevskom prospektu, kao i u Filmskoj roli i Splendid Palaceu. Bio je to naporan, ponižavajući posao, neki su vlasnici bili škrtci koji bi vas radije otpustili nego vam isplatili plaću. Ipak, podsjećao je samog sebe kako je Brahms svirao klavir u mornarskom bordelu u Hamburgu. Što je, doduše, moralo biti kudikamo zabavnije.

Trudio se gledati filmsko platno iznad sebe i svirati prikladnu glazbu. Gledatelji su najviše voljeli stare romantične melodije koje su dobro poznavali, no one bi mu često dodijale pa bi svirao vlastite skladbe. Ljudi ih nisu baš najbolje primili. U kinu, suprotno običajima u koncertnoj dvorani, publika je pljeskala kada je bila nezadovoljna nečime. Jedne večeri, dok je svirao pratnju uz film *Močvare i vodene ptice Švedske*, bio je vragolasto raspoložen. Najprije je na glasoviru oponašao ptičje glasanje, a onda, kako su ptice letjele sve više i više, glasovir je zapadao u sve veću i veću strast. Prolomio se glasan pljesak, a on je naivno pomislio da ljudi plješću smiješnom filmu pa je nastavio svirati još žesće. Poslije se publika žalila upravitelju kina da pijanist mora da je bio pijan, jer ono što je svirao nije imalo veze s glazbom, upro-

pastio je predivan film i uvrijedio sve gledatelje. Upravitelj ga je otpustio.

Sada je svjestan da je to bila slika njegove karijere u minijaturi: naporan rad, poneki uspjeh, nepoštovanje glazbenih normi, službeno negodovanje, obustava isplate, otkaz. Jedina je razlika u tome što je sada bio u svijetu odraslih gdje otkaz znači nešto mnogo više konačno.

Zamišljao je svoju majku kako sjedi u kino dvorani dok se slike njegovih djevojaka projiciraju na platnu. Tanja – majka plješće. Nina – majka plješće. Rozalija – majka plješće još jače. Kleopatra, Venera Miloska, Kraljica od Sabe – majka, posve neimpresionirana, nastavlja pljeskati bez osmijeha.

Njegova noćna bdjenja potrajala su deset dana. Nita je zaključila – ne na temelju znakova, već zbog optimizma i odlučnosti – da je neposredna opasnost najvjerojatnije prošla. Nitko nije povjeroval u to, no on se umorio od stajanja i čekanja da mehanizam u dizalu počne proizvoditi zvukove drobljenja i zujanja. Bio je umoran i od svoga vlastitog straha. I tako se vratio ležati u mraku potpuno odjeven, sa ženom pokraj sebe i kovčežićem pokraj kreveta. Nekoliko metara dalje Galja je spavala snom djeteta, neopterećena državnim pitanjima.

A onda, jednog jutra, podigao je svoj kovčežić i otvorio ga. Vratio je donje rublje u ladicu, četkicu i prašak za zube u ormarić u kupaonici, a tri kutije Kazbeka na svoj radni stol.

I čekao je Vlast da nastavi razgovor s njim. Ali više se nikada nisu oglasili iz Velike Kuće.

No Vlast nije besposličarila. Mnogi su ljudi iz njegove blizine počeli nestajati, neki u logorima, a neki na stratištima. Njegova punica, njegov šurjak, njegov stari boljševik ujak, kolege, bivša

ljubavnica. A što je bilo sa Zakrevskim koji nije došao na posao onog sudbonosnog ponedjeljka? Možda Zakrevski zapravo nije nikada ni postojao.

Ali nitko ne može pobjeći svojoj sudbini, a njegova je, barem za sada, po svemu sudeći, značila da će živjeti. Živjeti i raditi. Neće biti vremena za odmor. „Odmaramo se samo dok sanjamo“, kako je Blok rekao, iako u to vrijeme snovi mnogima nisu pružali odmor. No život se nastavio, uskoro je Nita ponovno zatrudnjela, i uskoro on je započeo dodavati nova djela svom opusu za koji je strahovao da bi mogao završiti Četvrtom simfonijom.

Njegova Peta simfonija, koju je skladao tog ljeta, bila je premijerno izvedena u studenom 1937. u Dvorani lenjingradske filharmonije. Jedan postariji filolog rekao je Glikmanu da je samo jednom u svom životu doživio tako beskrajno i uporno klicanje: četrdeset i četiri godine ranije, kada je Čajkovski dirigirao prazvedbom svoje Šeste simfonije. Jedan novinar – neozbiljan? optimističan? suosjećajan? – opisao je Petu kao „Kreativni odgovor sovjetskog umjetnika na opravdanu kritiku“. On nikada nije odbacio te riječi, pa su mnogi počeli vjerovati kako ih je on osobno napisao na vrhu partiture. Te su riječi postale najpoznatije koje je ikada zapisao – ili bolje rečeno, koje nije nikada zapisao. Dovoljio je da ostanu jer su štatile njegovu glazbu. Neka Vlast ima riječi, jer riječi ne mogu okaljati glazbu. Glazba izmiče riječima: u tome je njezina svrha, i njezina veličanstvenost.

Ta je rečenica također dopuštala i onima s magarećim ušima da čuju u njegovoj simfoniji ono što su htjeli čuti. Oni nisu prepoznali kreštavu ironiju završnog stavka, to rujanje a ne trijumf. Oni su čuli samo trijumf, sjajnu i lojalnu podršku sovjetskoj glazbi, sovjetskoj muzikologiji, životu pod suncem Staljinove vladavine. Simfonija je završavala u *fortissimu* i durskom tonalitetu. Što bi bilo da je završila u *pianissimu* i molu? O takvim stvarima ovisio je život, moguće i nekoliko života. Pa: „Samo glupost vlada svijetom“.

Uspjeh Pete simfonije bio je trenutačan i sveopći. Takav iznenađni fenomen analizirali su partijski činovnici i isprazni muzikolozi koji su smislili službeni opis djela kako bi pomogli sovjetskoj publici da ga lakše razumije. Nazvali su njegovu Petu „optimističnom tragedijom“.